

a másikonál. Ezt a kettős és összefonódó célt más és más úton próbálták megvalósítani. A haza és haladás jelszavai tehát mind Széchenyinél, mind pedig Wesselényinél mindvégig összefonódtak, közöttük fontossági sorrendet, illetve időbeli egymásraépültséget nem jogosult feltételeznünk.

EILER FERENC

## Az egyenlőség kérdésköre

A felvilágosodás korának angol és francia gondolkodói a 17–18. században vetették meg a modern természetjog, a szabadság princípiumának kidolgozásával a forradalmian új egyenlőségeszmény alapjait. A rendi-nemesi társadalom lépcsőzetes egyenlőségének mindaddig magától értetődő hierarchizált világát, a 17. sz-i angol és németalföldi előzmények után, a 18. sz. utolsó harmadában a francia és az amerikai forradalom a gyakorlatban is rombolta a középkori társadalom által hitt és vallott, keresztények Isten előtti egyenlősége szekularizált változatának, a törvény előtti egyenlőségnek és a polgári szabadságjogokban való részesedés egyenlőségének programként való meghirdetésével. A felvilágosodás eszméi kovászává váltak az európai monarchiákban szükségessé váló változtatásoknak is, így eljutottak a Habsburg Birodalomba, s annak keleti felébe, Magyarországra is. II. József felvilágosult abszolútizmusának tapasztalatait ismerve, a jakobinus mozgalom bukása után, a közjogi vitával is terhelt reformkorban Széchenyi és Wesselényi vizsgált művei vezérfonalul szolgálhatnak a változások szükségességét felismerő liberális nemességnek a felvilágosodás eszméihez, ezen belül az egyenlőség eszméjéhez való viszonyának megismeréséhez is.

A középkorban a társadalom minden tagjára vonatkozó egyenlőség gondolata csak az Isten előtti egyenlőség kérdésében kapott teret, melynek a teljes lakosság alanya volt tekintet nélkül az egyes egyén gazdasági helyzetére, társadalmi pozíciójára. Eszerint mindenki a tízparancsolathoz mért cselekedetei alapján, egyenlő mértékkel méretik meg az utolsó ítélet napján. Ez a meggyőződés a katolikus Széchenyi munkáiban közvetlenül, leírva is megjelenik,<sup>1</sup> de a református erdélyi gróf gondolatmenetében is ki nem mondottan ugyan, de mindvégig érezhető súllyal van jelen. Ez az istenhit egyfajta morális akkumulátorként működve az ember emberhez való pozitív viszonyulására történő felszólításban mindvégig áthatja műveiket. A szerzők gondolatmenetének egyik kiindulópontja tehát a moralitás érvényessége, előfeltételként való megfogalmazása, mely Széchenyinél hangsúlyosabban a haszonelvűséggel társul, s az egyik morális kulcsgondolathoz, a példaadáshoz is elvezet. A példaadás természetes párjaként jelentkezik mindkettőjüknél a tanulás szükségyszerűsége. A két magatartásforma feltételezi egymást. A példaadás alanya a nemesség, a tanulásé pedig a parasztság és – csak látólagos ellentétként – a nemesség.

Az Isten törvénye előtti egyenlőség szekularizált változata a világi törvény előtti egyenlőség kérdésköre. Bár véleményük megegyezik a probléma megoldásának halaszthatatlan voltáról, mégis jól nyomon követhető az egyenlőség szükségyszerűségének különböző irányból való megközelítési módja. Széchenyi elsősorban a haszonelvűség felől, a téma gazdasági vonatkozásait jobban szem előtt tartva veszi nagytitka alá a kér-

dést. Érvelésének kiindulópontja itt is a hitel hiánya, melynek egyik legfőbb oka, hogy a magyar nemes adósként nem állítható bíróság elé, s így értelemszerűen nem is marasztalható el adóssága törlesztésének figyelmen kívül hagyása esetén.<sup>2</sup> Wesselényi a kérdést főleg történelmi-társadalmi oldalról vizsgálva jut el ugyanarra a végkövetkeztetésre. Ő a Dózsa-féle parasztháború vérbefojtásától vezeti le a szégyenletesnek tartott törvény előtti egyenlőtlenséget.<sup>3</sup> A moralitás nevében, de a kor parancsát is felismerve hangsúlyozza: „Jó hogy most, 'a földes urak nem bánnak 's nem bánatnak rosszul, de bánhatnának; nem nyomorgatják, de nyomorgathatnák; nem kegyetlenkednek, de kegyetlenkedhetnének: még pedig, a nem eléggé szoros törvény' könnyű kikerülhetése mián olykor büntetlen”.<sup>4</sup> Az évszázadok óta jobbágy–nemes viszonylatában fennálló patriarchális rendszert elítélve szükségesnek tartja, hogy törvény védje a parasztokat, akik az 1514-es törvények alapján nem tanúskodhattak, s nem folytathattak pert sem. Mindketten Arisztotelész véleményét vallják, mely szerint jobb a törvények, mint személyek uralma alatt élni,<sup>5</sup> de felismerték, hogy az elfogult, hibás, esetleg csak túlhaladott törvények uralma egyes emberek, esetleg osztályok mások feletti uralmát szentesítheti. Az ennek a megváltoztatásához vezető út első lépésének a törvény előtti egyenlőség kimondását és garantálását tartották.

Mindkettőjük világgépe magas morális igényeket megfogalmazó kötelességcentrikus, hierarchizált rendi-nemesi világgép. Mind Széchenyi, mind Wesselényi történelmileg adott alaphelyzetként fogja fel a társadalmi különbségeket úgy, hogy a szisztémát – legalábbis rövid távon – csak korrigáló, a rendszer arculatát alapvetően megváltoztatni nem akaró intézkedéseket sürgetnek. Két fogalom felmerülése – közvetve ugyan, de – már túlmutat ezen. Az egyik a hazafi, mely gyűjtőfogalomnak is felfogható, magába olvasztva nemest és parasztot egyaránt társadalmi helyzettől függetlenül, egyedül a haza iránti érzésre apellálva. A polgár társadalmi különbségeket elmosó fogalmának használata feszültséget gerjeszt, különösen Széchenyi munkáiban (lásd: a programként megfogalmazott polgári mentalitás számonkérése a nemességen), amely elkerülhető lett volna, ha a társadalmi hierarchia lebontását sugalló fogalmat, rímelve a politikai jog-egyenlőségről alkotott nézetükre, csak programfogalomként használták volna.

Széchenyi a *Hitelben* a lakosság túlnyomó többségét kitevő parasztság alacsony műveltségi szintjére hivatkozva egyáltalán nem tartotta kívánatosnak a társadalom minden rétegének azonos politikai jogokhoz való juttatását. Wesselényi a *Balítéletekről* c. munkájában a Széchenyinéél árnyaltabban és nála jobban kibontva fejti ki lényegében azonos koncepcióját. A parasztság hivatalviselési és megyei képviseleti jogának engedélyezését – az esetleges veszélyeket is felismerve<sup>6</sup> – feltétlenül szükségesnek tartja, országgyűlési választói és választhatósági jogukat viszont Széchenyihez hasonlóan alacsony műveltségi szintjükre hivatkozva (hangsúlyozva a szinte kizárólagos nemesi felelősséget) ő sem tartja időszerűnek.<sup>7</sup>

Mindkét szerző a köztelherviselés tárgyalásában a politikai jogok mellett a kötelesség kérdésével is foglalkozik. Széchenyihez hasonlóan Wesselényi is a nemesség morális kötelességének tartja a köztelherviselés megszavazását. Am hangsúlyozza, hogy a köztelherviselés igénye nem jelenti, hogy a nemesség addig nem járult volna hozzá az ország terhei csökkentéséhez.<sup>8</sup> Ennek ellenére ő is a társadalmi béke megőrzéséhez nagyban hozzájáruló fontos gesztusértékű cselekedet szükségessége mellett száll síkra.

A gazdasági élet fellendítésének egyik előfeltételeként külön figyelmet szentel mindkét szerző a tulajdon szabadságának mindenkit egyenlően megillető jogára. Wesselényi elengedhetetlenül szükségesnek tartja a parasztok birtokbírhatási jogát<sup>9</sup> –

nemcsak mint az emberhez méltó élet egyik fontos kitételét, hanem mint a hatékony földművelésnek, s ezáltal közvetett úton a polgárosodásnak a kiindulópontját is. Széchenyi jóval nagyobb hangsúlyt fektet a kereskedők, iparosok tulajdonvédelmének szükségességére.<sup>10</sup> Haszonelvű érveléssel a gazdasági élet fellendülését eredményező előfeltételként követeli a kereskedelmi, üzleti élet biztonságát.

Széchenyi és Wesselényi is adottnak veszi (bár az egyes egyén érvényesülését tekintve igazságtalannak tartja) az élet minden területén megnyilvánuló esélyegyenlőtlenséget, nem kínál programot a kérdés megoldására. Az esélyegyenlőség hiánya ellenére – hangsúlyozzák mindketten – nem zárultak le a társadalmi és gazdasági felemelkedés útjai. Ezek az utak azonban csak az egyéni, személyes felemelkedés útjai.

Összegezve tehát megállapítható, hogy a két szerző nézetei az egyenlőség kérdés-köréről lényegében megegyeznek. Különbségek jórészt csak a kérdés megközelítésében adódnak köztük (l. Széchenyi haszonelvű felfogását). Így tehát esetenként különböző érveléssel ugyan, de mindig ugyanarra a végeredményre jutnak. Mindezt az is alátámasztja, hogy liberális nemesként egyikük sem foglalkozik a társadalmi tulajdonviszonyokra vonatkoztatott egyenlőségnek még a gondolatával sem.

#### JEGYZETEK

- 1 Széchenyi István: Hitel. Pest, 1830. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1991. 156–7.
- 2 Széchenyi István: Világ. Pest, 1831. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1984. 409.
- 3 Wesselényi Miklós: Balítéletekről. Bukarest, 1833. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1986. 215.
- 4 Wesselényi i. m. 64.
- 5 Wesselényi i. m. 66.
- 6 Wesselényi i. m. 232.
- 7 Wesselényi i. m. 231–2.
- 8 Wesselényi i. m. 185.
- 9 Wesselényi i. m. 231.
- 10 Széchenyi: Világ 68.

HANUSI ÉVA

## Gondolatok a szabadságról

Mit jelent a szó: szabadság? Adható-e objektív definíció e fogalom meghatározására? Számptalan képzet él és élt az emberekben ezzel kapcsolatban személyiségtől, időtől, helytől és egyéb körülményektől függően. Természetesen itt nem lesz, s nem is lehet szó mindegyikről, annál is inkább, mivel Széchenyi és Wesselényi lesznek vezetőink e fogalom körüljárásában.

Mindkettőjük igényli a fogalom pontos meghatározását, amennyiben *képzelt és valódi szabadságról* egyaránt beszélnek. Ezen megkülönböztetés alapja s mértéke az